KARMENU VASSALLO U L-FAMILJA

Ta' Ġ. CASSAR PULLICINO

BIEX nitħaddtu fuq Karmenu Vassallo u l-Familja rridu qabel xejn infissru ċar, li fil-poeżija ta' dal-poeta, il-kelma *familja* għandha żewġ tifsiriet – l-ambjent li fih trabba ma' l-għeżież tiegħu, u l-ħajja ġdida tiegħu wara ż-żwieġ, meta mar-rabta ta' żewġt iqlub ingħaqdet il-ġabra tad-dar, il-ħlewwa tal-ulied u t-twemmin sħiħ fil-missjoni tal-bniedem fit-tifsil tal-Ħsieb t'Alla. Mingħajr tal-ewwel ma tistax tifhem tat-tieni fil-poeżija ta' Vassallo, u għalhekk nibdew billi ngħidu xi ħaġa fuq l-aspett tal-familja kif jidher fl-ewwel poeżiji tiegħu miġburin taħt l-isem ta' *Nirien* (1938).

Bħall-biċċa l-kbira tan-nies l-isbaħ tifkiriet huma dawk tal-ewwel żmien tal-ħajja, tat-tfulija, mgħoddijin fil-għożża u l-imħabba tal-omm u tal-missier fil-ġabra tad-dar. Aktarx li f'dan iż-żmien jibda jissawwar – għat-tajjeb jew għall-ħażin – il-karattru tal-bniedem fl-ambjent tal-familja tiegħu. U ħafna poeti meta kibru għannew dan iż-żmien ħelu bi lwien tal-isbaħ sentimenti. Imma għall-poeta tagħna Vassallo kien hemm miktub xort'oħra. Għax sa mis-snin ta' tfulitu sab ruħu ltim minn ommu u minsi minn missieru, u, biex tagħqad, kien mhedded ukoll mill-ġuħ u l-faqar. Dan in-nuqqas ta' familja vera bħal fassal f'qalbu l-linji ġenerali tar-reazzjoni tiegħu kontra l-ħajja, reazzjoni li l-ewwel diwi dgħajjef tagħha nsibuh fil-versi jisimhom *Fil-Knisja ta' Pinu*, meta, mixħut f'riġlejn il-Madonna, talabha tisma' l-karba tan-niket tiegħu u qallha:

> Ommi metitli: u jekk missieri għadu
> mas-snin jitqabad bla mistrieħ, għalija
> ilu li miet ukoll: ħaqritni d-dinja;
> u ħlief xi tama ma ħallietx ġo fija.
>
> . . . .
>
> Marija, ħniena. Jien imsejken, jiena
> iltim u fqajjar u marid u mdejjaq...
> Inti għadek kif kont: Ommi w Omm ommi;
> u bi frott Ommi jien nixtieq nitrejjaq.

Ommu kienet metitlu, u l-baħħ tagħha baqa' jħossu sa ma kiber. L-ikbar vojt li ħallietlu kien sewwa sew għax iħoss li tilef il-wens tagħha meta ġie wiċċ imbwiċċ mal-ħajja. Għalhekk meta kien għoddu qata' qalbu mid-dinja u minn-nies ħutu, ma kellu 'l ħadd fuq min idur, u avolja mejta lilha sejjaħ biex tħarsu u twennsu:

> Iftaħli, ma! Se nisfa' trietaq. Iftaħ.
>   Eħrex mid-dbejjeb saru n-nies. Iftaħli.
>   Iftaħli, ma!

B'danakollu, ma kenux barranin sa barra dawk it-twajbin li rabbewh. Għax waħda minnhom kienet zitu Rożanna li ħadet ħsiebu flok ommu. Għaliha wara ħafna żmien semma l-ewwel tarbija li kellu, u lilha kiteb waħda mill-isbaħ poeżiji tiegħu jisimha *Bla Dawl*. Aqrawha ħalli taraw bħali sa fejn tasal imħabbtu għal min tah il-faraġ u l-għożża li hu ma kienx sab fil-familja tiegħu:

U ziti qiegħda d-dar. . . Mill-ġmiel tal-bieraħ
xejn m'għadha tara llum! Fi ħbub għajnejha
intefa d-dawl. Għalxejn, għalxejn madwarha
tfittex biex tara tilmaħnix. F'ħarsitha
ma tilmaħx aktar dik il-ħarsa kiebja
tal-poeta żagħżugħ li b'għożża kbira
hi minn jeddha rabbiet. Gummar u soda
iżjed b'idha ma tmissx: għax biex taħdimhom
għajnejha ma jtuhiex. . . Sabiħa l-ħajja
tal-bniedem f'saħħtu; iżda kerha u mejta
ħajjet il-bniedem mingħajr dawl! Imm'inti,
ommi w missieri fl-istess ħin, Rożanna,
issewwidx qalbek. Għandek lili. Jiena
lest biex nieħu għajnejk u ntik għajnejja
ta' poeta li jien. Anzi naħliflek
li waħdek, ziti, ma nħallikx fil-qabar:
għax jien u int nindifnu t-tnejn flimkien!

Mal-mixja tas-snin il-qrusa ta' din iċ-ċaħda fi tfulitu tittaffa, u wara qabża ta' sittax-il sena jikteb poeżija oħra *Tifkiriet ta' Tfuliti*, li fiha mhux biss jiftakar b'imħabba f'missieru, imma jsemma' nota kollha kemm hi nostalġika meta jgħid kif kien joqgħod ma' missieru w ommu f'terran, b'bitħa miegħu u roqgħa ħamrija. Nisiltu dil-biċċa mill-poeżija, li tista' tinqara fil-ktieb tiegħu *Ħamiem u Sriep* (1959, pp. 77-9):

Dik id-dwejra kennija
kienet għal ħajti, f'dawk is-snin bikrija,
ġmiel u kobor id-dinja u l-Univers!
Ommi mill-għatba 'l barra
qajla kienet tħallini
nixref fit-triq għall-beraħ.
Għajr b'wiċċha u b'wiċċ missieri
(li kien jagħmilli xi vapur tal-karti,
jixtrili xi kandlier taċ-ċomb, xi xemgħa
sabiħa tal-kulur, jonkella f'buti
iżerżaqli qajla qajl xi ponn perlini),
jien ma kont naf b'wiċċ ħadd.

Ommu, missieru, u zitu! F'dawn it-tliet għeżież jiftakar b'affezzjoni ħelwa fil-poeżija l-oħra *Lir-Riħ Fuq* (p. 116) fejn naqraw:

Inti, ja Riħ, tfakkarni
fil-ġenna ta' tfuliti: fil-gandlieri
ċkejkna taċ-ċomb, imma jleqqu bħal fidda,
u l-fjuretti u x-xemgħat ħelwin imlewna
illi bihom missieri
kien iħobb iferraħni; f'ommi t-twajba
sikwit titlob u tibki, tibki u titlob
tistħajjilha xi Rita oħra minn Cascia
jew omm l-għaref Wistin; tfakkarni f'ziti
li ta' kull jum, mad-daqq tal-*Pater Noster*,
bieżla u ħabrieka kienet tqum u tqiegħed
il-kafè fuq in-nar, waqt li ftit wara
tqajjem lili biex noħroġ
ngħin xi żewġ quddisiet fil-Knisja, tgħaxxqek
bil-ġmiel, tar-raħal fejn twelidt....

Fuq dan l-isfond psikoloġiku ta' tfulitu nistgħu nifhmu aħjar il-poeżija ta' Karmenu Vassallo li għandha x'taqsam mar-rabta tal-missier u l-omm bejniethom u ma' wliedhom, fi kliem ieħor mal-familja. Vassallo huwa bniedem sensitiv ta' temperament intellettwali; il-poeżija tiegħu hija soġġettiva għall-aħħar, u dejjem turina, bħal f'ritratt, xi ġenb jew ieħor tal-personalità tiegħu, il-burdati tal-ħsus ta' qalbu, it-twemmin tiegħu – dik li tissejjaħ filosofija tal-ħajja. Iktar milli f'poeżijiet oħra dana narawh f'dik jisimha *Lil Marti* fejn juri b'sengħa fina l-kobor tas-sagrament taż-żwieġ kif imfassal fid-disinn t'Alla Ħallieq. Il-bidu tal-poeżija huwa hekk:

Inti forsi ma tafx, sieħba ta' ħajti,
illi fir-rbit u t-twaħħid tagħna għal dejjem
hemm saċerdozju ġdid! Anqas ma tifhem
kemm kien Alla ħanin u ta' qalb kbira
miegħek u miegħi meta seddaq żwiegħna
u wettaq 'l emmna fih!...

Il-ħajja miżżewġa hija iebsa, u mimlija tfixkil u qtigħ il-qalb. Imma iktar m'hemm tfixkil iktar il-poeta jqawwi qalbu u qalbmartu biex flimkien imiddu għonqhom għal kull ma jista' jinqala'. Imkien ieħor forsi ma naraw 'il Vassallo daqshekk konvint li sa jkollu suċċess; daqshekk ottimist, fejn dari aktarx pessimist, għax jaf li b'mod jew ieħor sa jirbaħ dak li jixtieq. Għax ara xi jgħid:

Xorti isbaħ
kienet għalina dik li bl-akbar ferħa

dħalna għal dal-madmad u ssoktajna lieżma
nerfgħuh b'ħila ta' sur. Għax għandu wieħed,
kbira u tqila kemm tkun b'ġidha t-tagħbija,
jibża' u jitbiegħed minnha?...

Il-ħajja
m'għandu għax jibża' minnha ħadd; jobgħodha
biss min jistmerr jarfa' salibha; nkella
ma jafx w anqas irid jitfa' għajnejn ruħu
'il fuq mill-kwiekeb: jobgħod biss il-ħajja
min b'Alla ma jemminx illi taħielu
u ħatru wkoll biex ikattarha...

Il-mara u t-tfal jagħmlu l-familja u jimlew id-dar, u għalhekk fl-ulied jinsab il-qofol tal-familja, skond il-ħsieb tal-Ħallieq:

... Inkattru
mela fil-għadd 'l uliedna — ir-rabta, il-qofol,
il-qalb infisha tal-familja. In-nieqa
hija l-artal tal-ħajja; fil-familja
hemm il-għaqda tal-ġnus, il-knisja mbierka
fejn il-missier u l-omm dmirhom li jwettqu
l-ewwel għamil t'Alla Ħallieq.

Ma' tul il-Gwerra Vassallo kiteb tliet poeżijiet lil uliedu — l-ewwel waħda lil bintu Rożanna, it-tieni jisimha *Lil Ibni Herman-Baruch* u oħra *Lil Ibni Oliver Paul*. Fiż-żewġ poeżijiet lil uliedu s-subien, miktubin bejn l-1942 u l-1944, naraw lil Vassallo l-missier — imma mhux missier ġwejjed li jaħrab u jwarrab mill-inkwiet u l-glied, iżda t-tip ta' bniedem li d-dehra ta' wliedu ġġagħlu jaħseb bis-sħiħ u twasslu biex ifissrilhom dak li għandhom jagħmlu biex ma jiġrilhomx bħalu fil-ħajja, ħalli minn kmieni jitħejjew għat-taqbida. Sa fl-ismijiet li tahom lil uliedu hemm bħal tifsira speċjali, li Vassallo ma jaħbix, għax waqt li lil Herman-Baruch igħidlu

Ftakar, ibni maħbub, ftakar li jismek
Gwerrier tal-Paċi!
Sehmek mela t-taqbid;
dmirek rebħa ta' sliema!

lill-ieħor (Oliver Paul) iħeġġu biex ma jagħmilx għajb lil Oliver Cromwell, jismu bħalu, b'dawn il-kelmiet:

iżda ma nitnikketx, u l-ebda ndiema
u sogħba ma tiġini
jekk jien, qabel it-tmiem ta' dammet snini,
ikolli x-xorti li narak tiġġieled —

bħal dak il-Mexxej Kbir ta' l-Ingilterra
Oliver Cromwell, b'dehnu u ħiltu u qilltu –
f'isem il-ħaqq u l-jeddijiet ta' ġensek,
kontra kull għawġ u għajb li jdellu s-sliema.

Għal min jaf jaqra bejn il-versi, hemm bħal rabta psikoloġika bejn dawn il-poeżijiet u l-ewwel kitbiet ta' żagħżugħ li semmejna fil-bidu. Donnok tisthajjel li Vassallo ġieb quddiemu dak li għadda minn għalih meta lil ibnu Herman iwissih biex ma jħallix it-toqol tal-ħajja jegħilbu, u jgħidlu:

Għandek, ibni, quddiemek
triq bil-wisq iebsa u twila
x'timxi w itterraq sa ma jasal tmiemek.
La tkunx ġifa u beżgħan. Kun qlubi: u l-ħila
ma tonqos qatt; ta'tlughek
tiqafx fin-nofs, għax terġa' f'qiegħek; lura
m'għandek għax tħares qatt; qalbek u ruħek
żommhom f'għajnejk miġbura.
dejjem mitfugħa 'l fuq.
Inkella ma tirbaħx: u tgħix imjassar
u mżeblaħ u misħuq
taħt għarqub il-qawwiet tad-dlam u d-dnewwa;
u ma ssib qatt id-dawl tal-ħaqq u s-sewwa.

Dawn kienu żewġ poeżijiet mill-iktar qliel li qatt inkitbu bil-Malti – versi qliel daqs kemm kienu qliel is-snin tal-gwerra li fihom inkitbu, u qarsa daqs iċ-ċirkostanzi li f'dak iż-żmien sab ruħu fihom Vassallo li, iktar minn qabel, ħass ruħu mgħaffeġ u mgħattan mill-ħajja.

Il-ħajja miżżewġa ġġib magħha dmirijiet li xi drabi jistgħu jfixklu l-qalb tal-artista jekk ma jkunx hemm fehma tajba miż-żewġ naħat. Il-poeta jtir bi ħsibijietu, u jinqata' minn din l-art; waqt li r-realtà tal-ħajja, minn naħa l-oħra, m'għandhiex żmien x'taħli fuq il-ħolm. L-ulied iridu sehemhom; it-taħbit tagħhom irid jinqasam bejn il-missier u l-omm. Vassallo jagħtina tarf ta' din il-problema li tolqot kull missier-artist fil-versi tiegħu *Thewdin* ('Ħamiem u Sriep', p. 89). Il-poeta kien għadu kemm niżel minn fuq il-bejt, fejn il-ħsieb kien tar bih u ntilef fis-sħab tal-veritajiet tal-Ħolqien u l-kobor t'Alla. Niżel minn fuq il-bejt, u

Isfel, 'l uliedi
Insibhom jgħajtu, u 'l ommhom aktar minnhom,
Biex issikkithom. Bħalma ġamra ħmura
Hierġa mill-forġa, meta tiksaħ, tisfa
Sewda w iebsa ħadid; hekk ġralha f'qalbi
Dik li ftit qabel kienet għanja. Marti,

Imħabbta dejjem kemm b'uliedi u bija,
Ħabtet ser tlumni talli ċ-ċkejken Kola
Tiegħi u tagħha ma kontx ħriġtu miegħi
Barra bħal dari. Imma xħin ratni ħiemed,
Ħosbien, u bħal miblugħ, malajr intebħet
Li kienet għadha tbaqbaq ħajja fija
In-namra lejn bint Alla, il-Poeżija.

Imma biex naraw ritratt ta' Vassallo bħala missier li jħoss bħal kull missier ieħor li għandu l-familja, naqraw issa dal-versi li fihom tinstema' bħal karba jew tnehida misluta minn qalb il-poeta għall-mewta ta' bintu — l-ewwel waħda fost uliedu — li mietet wara anqas biss xahrejn li kienet ġiet fid-dinja biex magħha ġibitlu l-barka u s-sliem fil-familja:

Ma domtx ma nitpaxxa bik, għaxqa ta' qalbi
u l-akbar hena ta' żgħużiti mżewġa!
Kont drajtek tabilħaqq; kont sirt inħobbok
bi mħabba ta' missier u ta' poeta
li jħossu tiela' l-ġenna
meta jara tittenna,
bħalkieku f'mera, ix-xbieha tiegħu f'bintu.
Nifsek ħelu, bħal fewġa,
kont inħossu jimlieli l-qlugħ ta' ħajti
u jġagħalni nirbaħ kull tfixkil. . . .

Imm'int issa m'għadekx: waqajt bħal warda
li biha ttaqqal ġuf il-ġnien ta' mħabbti
biex raġa' tgħarwen hekk malajr! Rożanna,
għaliex għoġbok tħallini,
wara li ġejt tisqini
ftit ħelu u ħafna mrar?
Int kont il-għaxqa t'ommok
il-faraġ ta' missierek,
il-ġid kollu tad-dar!

Sentimentali għall-aħħar, għalkemm inqas profonda, hija l-poeżija *Il-Pupu*, miktuba żmien wara l-gwerra. Il-versi jinbnew fuq il-kuntrast bejn pupu-ġugarell, ħelu imma bla ħajja, u tarbija ġdida,

. . . pupu ġdid,
mogħni b'seħer il-ħajja,
kollu tferfir u ħajr, ħelu kemm trid.

Jiġrilu x'jiġrilu l-pupu — jaqa', sieqU titqaċċat, eċċ — ma jimpurtax. Imma t-tifel? It-tifel wara li beda jikber minn jum għal jum, minn xahar għal

xahar, ħin bla waqt darba waħda intefa' mitluq għall-mewt u ġarrewh l-Isptar, fejn intemm ħesrem. Il-pupu 'k titqaċċatlu sieqi tista' terġa' twaħħalhielu, imma għat-tifel xejn ma sewa:

Talbi,
ħilet kemm tobba rawh, ta' marti d-dmugħ
ma swewlu xejn. Qrib rasu
Joey lill-pupu aktar ma jarax:
bl-agħjat ma jtajjarx ngħasu:
mill-ġdid għall-ħajja Joey ma jarġax!

(Hamiem u Sriep, p. 91)

U fuq din-nota ta' poeta-missier nagħilqu l-kitba tagħna dwar Karmenu Vassallo, poeta mill-aħjar li sawwar ħafna versi tiegħu minn tqanqil im-nissel jew miċ-ċaħda ta' familja fl-ewwel żmien ta' ħajtu, jonkella mill-bini ta' familja wara ż-żwieġ tiegħu li fih jara lilu nnifsu bħala għodda tal-ħsieb tal-Ħallieq.